

Lars JOHANSON, *Turkic*, Cambridge, 2021, 1063 sayfa.
ISBN 978-0-521-86535-7

Duygu Özge GÜRKAN*

Giriş

Lars Johanson, betimsel ve tarihsel dilbilimi alanlarında yayınlar yapmış, özel olarak da görünüş-kiplik-zaman, dil ilişkileri ve tipoloji üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmış bir araştırmacıdır. Aynı zamanda *Turkic Languages* dergisi ile *Turcologica* monografi serisinin editörlüğünü yapmaktadır.

Lars Johanson'un, Éva Á. Csató ile Routledge tarafından 1998 yılında ilk baskısı yayımlanan *The Turkic Languages* kitabının ikinci baskısı 2022 yılında yayımlanmıştır. Türk dilleri ailesinin kapsamlı bir incelemesini sunan bu eser tüm dil araştırmacıları için önemli bir referans kaynağıdır. Bu tanıtmanın konusunu Johanson'un 2021 yılında Cambridge University Press tarafından basılan *Turkic* kitabı oluşturmaktadır. Ancak öncelikle, *The Turkic Languages* ve *Turkic* adlı kitaplar, yazılış amaçları, kapsam ve içerik açısından kısaca karşılaştırılacaktır.

The Turkic Languages, tarihî Türk dilleri ve modern Türk dillerinden oluşup her bir bölüm alanında uzman kişiler tarafından betimsel bir yaklaşımla yazılmıştır. *The Turkic Languages*'ın ikinci baskısında, birinci baskıda bulunmayan bazı dil ve diyalektler eklenmiş ya da yazar değişiklikleri yapılmıştır.

Bu tanıtmanın konusunu oluşturan *Turkic* ise Türk dillerinin ayrı ayrı tarihî gelişimleri, yapısal veya sözdizimsel özelliklerini sunmak yerine, Türk dil ailesinin tamamına sistematik, kapsamlı ve genel bir bakış sunmaktadır. Yani, *Turkic*, *Turkic Languages*'daki gibi tarihî ve modern Türk dilleri üzerinden değil tematik olarak ilerlemektedir. Bu amaçla, *Turkic* adlı kitapta Türk dillerinin ve değişkelerinin karşılaştırıldığı çeşitli konular aracılığıyla eşzamanlı, artzamanlı ve tipolojik değerlendirmeler yapılmıştır. Johanson, kitapta ele alınan tematik konuları şu şekilde belirlemiştir (s. 2): Eşzamanlı yapılar, artzamanlı gelişmeler, miras alınan ve kopyalanan özellikler, soya ait bağlantılar, dallar ve alt dallar, dallar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar, diyalekt varyasyonları, ses envanterleri, ses kalıpları, sözcük yapısı, öbek-cümlecik-cümle yapıları, leksikal envanterler, yazı sistemleri, aile içi ve aile dışı dil ilişkisi, dillerin ve değişkelerinin politik ve sosyal durumu, konuşur grupların tarihî ve kültürel arka planları, sözlü sanat, yazılı edebiyat ve sözlü edebiyat türleri.

Kitap, giriş ve teknik detaylar başlıklı iki bölümle birlikte toplam 59 bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, bu kitabın 60 yılı aşkın bir okuma ve araştırma sürecinin sonunda yazılması ile amaç, kapsam ve mevcut sorunlardan söz edilmiştir. Türk dili ailesi, pek çok benzerlik ve farklılıklardan oluşan çok sayıda dil ve değişkeden oluşmaktadır ve genetik olarak Ana Türkçe (Proto Turkic) adı verilen ortak bir atadan türemiştir. Hatta Türkçenin, Moğolca, Tunguzca, Korece ve daha az kabul gören bir

---

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/Türkiye, e-posta: duyguozgedemir@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6013-1083

görüŖe göre Japonca ve son bulgulara göre bugün hiç konuŖuru kalmamıŖ Kitanca ile iliŖkili olduğu ve Altayca adı verilen dil grubundan geldiği görüŖü de çok yaygındır.

Johanson, kitabının giriŖ bölümünde bu gruptaki üyelerin genetik iliŖkilerinin çok tartıŖmalı ve belirsiz olduğunu ifade ederek daha tarafsız bir terim olan Transavasya'yı (Transeurasian) tercih ettiğini belirtmektedir. Yani, bu terim ile coğrafi olarak komŖu beŖ dil ailesi kastedilmektedir: Türkçe, Moğolca, Tunguzca, Korece ve Japonca. Ayrıca, bir önceki paragrafta da bahsedildiği gibi bu bölümde Türk dilleri ve deđiŖkelerinin çok çeŖitli tematik konular açasından birbirleriyle karŖılaŖtırıldıđı, karŖılaŖtırırken esas olarak eŖzamanlı, artzamanlı ve tipolojik yönlere odaklanıldığı anlatılmaktadır. Bu kitap veri odaklı bir çalıŖmadır ve amaç belli bir kuramı uygulamak ya da geliŖtirmek değil, okuyucunun verileri kendi tercih ettiği kuramsal yaklaŖımla incelemesini sağlamaktır. Bu nedenle, Johanson, dil betimlemesinde ve dilbilimsel tipolojide en yaygın kullanılan kuramsal çerçeve olarak adlandırılan Dixon'un 2010-2012 temel dilbilim kuramını (basic linguistic theory) model almıŖtır. Ayrıca, geniŖ ve kapsamlı bir alanı incelemenin seçicilik gerektirdiğini, bir dil ya da deđiŖkeyi tüm boyutlarıyla betimlemenin imkânsız olduğunu, dolayısıyla hangi konuların dahil edilmesi gerektiği konusunda bazen zorlandığını, öte yandan tartıŖmalı ve birbiriyle bađdaŖmayan görüŖlerle ilgili polemik yaratacak tartıŖmalardan da mümkün olduğunca kaçındığını ifade etmiŖtir (s. 3).

Teknik detaylar bölümünde (6-15. sayfalar) transkripsiyon sistemi, aksan işaretleri (diacritics), morfofonemik notasyon ve kısaltmalar tanıtılmıŖtır. *Teknik detaylar* bölümünde (6-15. sayfalar) transkripsiyon sistemi, aksan işaretleri (diacritics), morfofonemik notasyon ve kısaltmalar tanıtılmıŖtır.

Türk dil ailesinden söz eden 3. bölüm Türk dilinin dağılım alanları, Ana Türkçe ve mirasçıları, Ana Türkçenin rekonstrüksiyonu, Türk dillerinin sınıflandırılması, Altayistik kuramı ve tipolojik özellikler gibi alt konulardan oluŖmaktadır. Bu baŖlıkların her biri ayrı ayrı üzerinde durulmayı hak etmektedir. Ancak, bu bir tanıtma yazısı olduğundan burada yalnızca Johanson'un Türk dillerini nasıl sınıflandırdığından kısaca söz edilecektir. Johanson, Türkçe konuŖan grupların dinamik tarihinin, soy ve coğrafi kriterleri tutarlı bir Ŗekilde birleŖtiren bir sınıflandırma oluŖturmamı zoraŖtırdığını belirterek kendisinin önerdiği sınıflandırmanın coğrafi ayırım, temel soy iliŖkileri ve kısmen de tipolojik özellikleri yansıttığını ifade etmektedir (s. 21). Johanson, Türk dillerini aŖađıdaki Ŗekilde sınıflandırmaktadır (s. 22):

- Güneybatı veya Oğuz kolu
- Kuzeybatı veya Kıpçak kolu
- Güneydoğu veya Karluk kolu
- Kuzeydoğu veya Sibirya kolu
- ÇuvaŖa tarafından temsil edilen Oğur kolu
- Halaçça tarafından temsil edilen Argu kolu

Ayrıca ilk dört dal da kendi içinde alt dallara ayrılmaktadır (s. 23):

- Batı Oğuz: Türkçe, Gagauzca, Azerice
- Güney Oğuz: Güneydoğu Anadolu'nun, Güney İnan'ın, Irak'ın ve Afganistan'ın standart dıŖı ağızlarını içerir.
- Doğu Oğuz: Türkmençe ve Horasan Oğuzcası
- Batı Kıpçak: Karaçay-Balkar, Kumuk, Kırım Tatarı ve Karay

- Kuzey Kıpçak: Tatar (Kazan Tatarı, Mişar Tatarı) ve Başkurtça
- Güney Kıpçak: Nogay, Kazak, Karakalpak ve Kıpçak Özbekçesi
- Doğu Kıpçak: Kırgızca ve Güney Altayca
- Batı Karluk: Özbekçe ve çeşitli standart dışı ağızlar
- Doğu Karluk: Modern Uygurca ve çeşitli standart dışı ağızlar
- Güney Sibirya: Tuva, Tofa, Soyot, Duhan, Tuhan gibi Sayan Türkçesi varyantları ve Sayan Türkçesi dışındaki Hakas, Şor, Kuzey Altay ve Çulım gibi varyantlar
- Batı Sibirya: Tura, Baraba, Tomsk, Tümen, Ishim, Irtysh, Tobol, Tara gibi daha küçük varyantları içerir.
- Kuzey Sibirya: Yakut ve Dolgan

Çuvaş ve Halaç kolları sırasıyla Kuzeybatı^{kuzey} ve Güneybatı^{güney} coğrafi alanlarında izole bölgeler olarak yer alır. Sarı Uygurca ve Salarca, coğrafi Güneydoğu^{doğu} alanında konuşulmaktadır. Fuyü varyantı ise Mançurya'da, yani ortak dağılım alanı dışında konuşulmaktadır (s. 23)

Bu bölümde vurgulanan konulardan biri de Türk dillerinin paylaştığı tipolojik özelliklerdir. Türk dilleri, bilinen tarihleri ve geniş yayılım alanları boyunca önemli ortak özellikler göstermektedir. Bu diller, Transavasya ve bazen Ural dillerinin yer aldığı bir coğrafyaya ait olup temel yapısal özellikler, ses bilgisi, biçim bilgisi ve sözdizimi açısından yakın benzerlikler paylaşır. Burada Johanson, Türk dil ailesinin genel olarak dilsel değişime karşı daha muhafazakâr olduğunu, bu nedenle de örneğin Eski Doğu Türkçesi yazıtlarına ait bilinen en eski varyantın, birçok modern Türk diliyle oldukça benzediğini ileri sürmektedir. Bu benzerliklerin Çuvaşça, Halaçça ve Yakutçada daha az belirgin olduğunu da ayrıca eklemektedir. Söz konusu tipolojik özellikler arasında ise *sola dayalı diziliş* (left-branching order), *durum işaretleme* (case marking), *dilbilgisel uyum* (grammatical agreement), *sondan eklemeli sözcük yapısı* (agglutinative word structure), *bağlı biçimbirimler* (bound morphemes) ve *sentez* (synthesis) gibi özellikleri saymaktadır (s. 34-38)

Turcia, the Turkic World başlıklı 4. bölüm Türk dil ve diyalektlerinin konuşulduğu bölgeler ve bu dil ve diyalektlerin etkileşim içinde olduğu coğrafi ve kültürel alanlar hakkındadır. Sıralama GB-KB-GD-KD şeklindedir. Çuvaş, Halaç, Salar, Sarı Uygur ve Fuyü gibi azınlık dilleri kendi coğrafi bölgelerine bağlı olarak sunulmuştur. Dillerin adlandırılmasıyla ilgili hem standart biçimler hem de belirli varyantlar, ve de endonimler (yerel adlandırma) ve eksonimler (yabancı adlandırma) verilmiştir. Örneğin Rusya'nın hakim olduğu bölgelerdeki çoğu dil geleneksel olarak Rus eksonimleri ile adlandırılmıştır: *Yakut* yerine *Saha* gibi. Amaç, önceki kaynaklarda bahsedilen dilleri tanımlayabilmek için şimdiye kadar kullanılan farklı isimleri belirtmektir: *Oyrot* = *Altay* gibi. (s. 41) Ayrıca, dil ve diyalekt arasındaki farklılıklara yönelik çok basit cevaplar olmadığı, Türk dili varyantlarının bu kategorilere göre sıralanmasının karmaşık bir mesele olduğu ve sıklıkla anlaşmazlıklara yol açtığı ayrıca ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra Johanson, bu konudaki bitmeyen tartışmalara olabildiğince tarafsız kalıp önemli olanın her durumda standart dışı varyantların belgelenmesinin acil bir görev olduğunu vurgulamıştır (s. 43).

Statü başlıklı 5. bölümde Türk dillerinin sosyolinguistik durumları, Sovyetler Birliği döneminde ve sonrasında azınlık dillerine yönelik dil politikaları, dil politikalarının

sonucunda Rusçanın bir *lingua franca* haline getirilmesi, Türk dillerinin mevcut durumları, bugünkü bağımsız Türk cumhuriyetlerinin dil politikaları, bugün birçok Türk dilinin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olması gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca, dillerin büyüklüğünü ve yaygınlığını ölçmek için modern Türk dilleri boyutlarına göre XXL, XL, L, M, S, XS ve XXS gibi kategorilere ayrılmıştır (s. 97).

6. bölümde Türkçe konuşulan dünyanın genişlemesinin tarihsel ve jeopolitik arka planından bahsedilmiştir. Bin yıldan fazla bir süredir Avrasya'nın siyasi tarihinde önemli roller oynayan Türk gruplarının, Orta Asya, Batı Asya, Sibirya ve Doğu Avrupa olmak üzere çeşitli yönlere göçlerinden 21. yüzyıla kadar, Türk dillerinin konuşulduğu bölgelerde yaşanan önemli siyasi olaylar ve jeopolitik değişiklikler özetlenmektedir (s. 114-142).

7. bölümde Türk dilli grupların kültürleri, yaşam tarzları ve sosyal şekillenmeleri anlatılmaktadır. Eski kültürel kalıpların büyük ölçüde dinler tarafından belirlendiği, Eski Türkçe ve sonrasındaki dinî gelişmeler, Türk gruplarının tarih boyunca Çin, İran, Moğolistan, Rusya ve Batı Avrupa gibi çeşitli kültürlerle olan etkileşimleri, göçebe ve yerleşik Türk grupları, çoğu Türk grubunun çok etnikli imparatorluklarda yaşaması gibi alt konulara değinilmiştir (s. 143-151).

8. bölüm Türkçenin artzamanlı gelişimini dönemlere ayırarak betimlemeye yöneliktir. Johanson burada, eski dönemlerin yeterince bilinmemesi ve mevcut yazılı kaynakların konuşulan varyantlar hakkında güvenilir bilgi sunmaması nedeniyle bu betimlemenin neredeyse imkânsız olduğunu ve veri eksikliğinin, bir özelliğin ortaya çıkabileceği en erken ve en geç tarihleri belirlemeyi zorlaştırdığını da belirtmiştir. Bunun yanı sıra tüm sınırlamalara rağmen ilgili dilsel alanlarda koruyucu ve ilerici özellikleri genellikle ayırt etmenin mümkün olduğunu, erken bir aşamada komşularından izole olmuş varyantların genellikle arkaik özellikleri korunurken sıklıkla yenilikçi özellikler de gösterebildiğini ilave etmiştir. Bu anlamda kendi akrabalarından nispeten izole bir şekilde konuşulan fakat güçlü bir yabancı etki altında olan Çuvaşça, Halaçça, Sarı Uygurca ve Salarca gibi Türk dillerini örnek vermiştir (s. 152).

9. bölümde kültürel eserler olarak metinlerin üretiminde kullanılan Türkçe kayıtlardan bahsedilmektedir. Bu kayıtlar sözlü ve yazılı olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır (s. 157-171).

10. bölüm *dil ilişkilerine* ayrılmıştır. Tarih boyunca Türk dilli grupların, genel itibarıyla Doğu'dan Batı'ya göçleri, soy açısından ilişkili ya da ilişkisiz; tipolojik açıdan benzer ya da farklı pek çok dille karşılaşmalarına ve dolayısıyla dilsel bir temas kurmalarına yol açmıştır. Bu anlamda alanyazında *ödünc alma*, *ödüncleme*, *aktarım*, *karışma* gibi çeşitli terimler kullanılırken Johanson, bu terimlerin hepsini *kod kopyalama* adı altında birleştirmektedir. *Kod*, bir dili veya o dilin bir varyantını kapsayan genel bir terimdir. *Kopyalama* ise, temelde bir kodun başka bir kod tarafından taklit edilmesi anlamına gelir. Burada Johanson, *kod kopyalama*, *kopyalamanın türleri*, *sebepleri*, *aşırı düzeyde kopyalama*, *tarihsel katmanlaşma*, *aile-dışı temaslar*, *aile-içi temaslar*, *temas alanları* ve *alt-alanlar* gibi konulara değinmiştir (s. 170-193).

Sözlükçe 'lexicon' başlıklı 11. bölüm Türkçe söz varlığındaki paylaşılan özellikler ve farklılıklar üzerinedir. Burada örneğin bütün Türk dillerinin *al-* eylemine sahip olması gibi Ana Türkçe kökenli olduğu varsayılan bir temel söz varlığı, *Oğuzca kapı*, *eyi/iyi*, *el* yerine sırasıyla *Oğuzca dışı eşik*, *yahşı* ve *kol* görülmesi gibi Oğuzca ve Oğuzca dışı temel sözcükler arasındaki tipik farklılıklar, Türkçe sözcük varlığında tehlikeli ya da kötü

şans getirdiği düşünülen birtakım örtmeceler ve tabu sözcükleri ve Türkçe *balta*, Türkmençe *palta* ve Çuvaşça *purti* sözcüğünün İran dilleri aracılığıyla Türkçeye geçip aslında Sami kökenli bir sözcük olması gibi sözcüksel kopyalamalar ele alınmıştır.

12. bölüm, *ses tipleri*yle ilgilidir. Ünlü ve ünsüz şeklinde iki ana başlığa ayrılan bu bölümde, fonolojik rolleri veya artzamanlı gelişimleri tartışılmadan Türkçede gözlemlenen fonetik olarak farklı ses segmentlerinin temel türlerine genel bir bakış sunulmaktadır (s. 224-240).

13. bölüm bir sözcüğün en soldaki tek heceli morfolojik segmenti olarak tanımlanan *birincil heceler* hakkındadır; birincil heceler, *o*, *at*, *su* örneklerinde olduğu gibi bir ünlü çekirdeğinden oluşurlar (s. 241).

14. bölüm bir önceki bölümle de ilişkili olarak birincil hecelerdeki fonemlerle ilgilidir. Bu bölümde sözcüğün, optimum ayırt ediciliği sağlayan birincil hecelerdeki dile özgü fonolojik karşıtlıklar ele alınır. Örneğin Gagauzca hâlâ /ă/ ve /e/’yi ayırır: *bân* ‘ben’ ve *ben-i* ‘beni’ (s. 254, 256).

15. bölüm ise çok heceli sözcük biçimleri hakkındadır. Yani bu bölümde, Johanson, çok heceli sözcük biçimlerindeki morfolojiyi ele aldığını, bilinen tüm Türk dillerinde birincil olmayan heceler fonolojisinin birincil heceler fonolojisinden çok farklı olduğunu, 14. bölümde söz edilen karşıtlıkların büyük ölçüde askıya alındığını, benzeşmelerin ise pek çok düzensizliğe yol açtığını belirtmektedir (s. 292).

16. bölümün konusunu ise *artzamanlı fonoloji* oluşturmaktadır. Burada rekonstrüksiyon kaynakları, fonolojik değişimler ve fonolojik kopyalama gibi alt konulara değinilmektedir (s. 326-328).

Artzamanlılık: ünlüler başlıklı 17. bölümde Ana Türkçe uzun ünlüler ve bugün sistematik olarak bu uzunlukları Yakut, Türkmen ve Halaççanın koruması ve diğer birkaç dilde de birtakım izlerin görülmesi, söz başındaki ünlü ve kayıcı ses kombinasyonlarının artzamanlı gelişimi (Genel Türkçede ünlü ile başlayan bazı sözcüklerin Çuvaşçada *yat* ‘ad’, *yal* ‘il’ örneklerinde olduğu gibi *y* + *ünlü* ile başlaması gibi), yüksek (high) ve yüksek olmayan (non-high) ünlülerin yeniden düzenlenmesi, Uygurca ünlü mutasyonu, nazallaşmış ünlüler, Ana Türkçede kısa ve vurgusuz ünlünün Genel Türkçede sözcük sonunda düşürülmesi (*konā-* ‘yerleşmek’ > *kon-*, *kōkā* > *kōk* ‘mavi’) gibi konulara değinilmektedir (s. 329-351).

Artzamanlılık: ünsüzler başlıklı 18. bölümde Ana Türkçe ünsüzler, ünsüz türleri, hangi ünsüzün nerede ve hangi koşulda görüldüğü, onların söz başı, söz içi ve söz sonu pozisyonlarına göre değişimleri ve modern Türk dillerindeki dağılımları gibi konulara değinilmektedir (s. 352-401).

19. bölüm *yazı sistemleri* üzerinedir. Tarihsel olarak Türkçenin yazımında kullanılan Soğd, Eski Doğu Türkçesi Runik yazı, Uygur, Manihest, Brahmi, Tibet, hP’ags-pa, Nestoryan, Arap-Pers, Yunanca, Kiril, Latin, İbranice, Ermeni ve IPA gibi alfabelerden, günümüzde ise genellikle Latin, Kiril ve Arap alfabelerinin kullanılması ve yazım kurallarından bahsedilmektedir. Ayrıca, bazı yazı sistemlerinin fonetik özellikleri az ya da çok sınırlı bir şekilde gösterirken bazılarının daha ziyade fonolojik kuralları yansıtması ve Çuvaşça gibi diğer sistemlerin ise morfolojik prensiplere dayanmasından söz edilmektedir (s. 402-430).

20. bölüm *morfoloji: genellemeler* üzerinedir. Bu bölümde Türkçe sözcükler ve onların iç yapı özellikleri genel hatlarıyla özetlenmektedir. Türetme ve çekim

morfolojisi, ad, sıfat, eylem gibi bağımsız morfemler ile zamirler, ilgeçler gibi serbest işlevsel morfemler, dilbilgiselleşme süreçleri, kopyalanmış bağlı morfemler, sözcük sınıfları ve yüklemleştirici eylem formları gibi genel görüngülerden bahsedilmektedir. Ayrıca, bireysel olarak Türk dillerinin, morfolojik detaylarda birçok farklılık gösterdiği ancak sözcüklerin bağımsız öğeler olmaları, sözdizimsel açıdan esnek olmaları, bir veya daha fazla morfem içermeleri gibi genel kalıplar açısından ise dikkat çekici derecede benzediği anlaşılmaktadır (s. 431-439).

21. bölüm *adçılar* (nominals): *adlar* üzerinedir. Johanson burada öncelikle bu sınıfın varlığıyla ilgili alanyazındaki sorgulamalara yer verir. Bu sorgulamalar, adlar ve sıfatların kavramsal olarak ayırt edilememesi, Türkçede yalnızca eylemler ve eylem olmayanlar şeklinde bir ayırım yapılabileceği ve belirli bir biçim sınıfını ifade edemediği için yapısalıcıların ad terimini reddetmesi şeklindedir (s. 440). Johanson, bu sorgulamalarla bağlantılı olarak adların sıfat olarak kullanılabilmesi şeklindeki yaygın görüşü reddeder ve adların sıfat olarak işlev görmediğini, ancak ek morfolojik işaretleme olmadan, Eski Doğu Türkçesi *tämür kapıg* ‘demir kapı’, *kız oğul* ‘kız çocuk’, Başkurtça *yılan balık* ‘yılan balık’, Özbekçe *ilân baliğ* ‘yılan balık’ örneklerindeki gibi bitişik ad niteleyeni (adnominal) olarak kullanılabildiğini ileri sürer (s. 441). Daha sonra adların Türk dillerinde sergilenen karakteristik özelliklerini ve türetim biçimlerini inceler (441-451).

22. bölüm *adçılar*: *ad çekimi* üzerinedir. Adlar, belirli eklemeli kurallara göre birleştirilen belirli çekim işaretleyicilerini alır. Genel Türkçe, sayı-iyelik-durum sıralamasını izler: Tatarca *kız-lar-ım-nan* ‘kızlarımdan’, Türkçe *kız-lar-ım-dan* ‘kızlarımdan’. Çuvaşça, diğer bazı Transavryasya dilleri gibi, iyelik-sayı-durum sıralamasına uyar: *çir-ım-sen-çen* ‘kızlarımdan’. Adlaşmış sıfatlar ad çekim eklerini alırlar: Kırgızca *cağşı-lar-dı* ‘güzelleri’, Türkçe *ölü-ler-imiz-e* ‘ölülerimize’ (s. 452). Ayrıca, bu bölümde Genel Türkçede çokluk işaretleyicileri, topluluk işaretleyicileri, iyelik işaretleyicileri, durum işaretleyicileri ve Bazı Balkan dilleri varyantlarında görülen *biz-de gel* ‘bize gel’ örneğinden anlaşılacağı üzere yönelme ile bulunma durumu karışması gibi temas yoluyla ortaya çıkan yeniliklere de yer verilmektedir (s. 452-478).

23. bölüm *adçılar*: *sıfatlar* üzerinedir. Geleneksel olarak özellik ve nitelik belirten ve *ne tür* gibi soruları yanıtlayan sıfatlar, tüm Türk dillerinde açık bir sınıftır. 21. bölümde de değinildiği gibi sıfatlar birçok dilbilimci açısından varlığı tartışmalı bir kategoridir. Johanson, bazı dilbilimcilerin bu tartışmalı kategori için, *özellik belirten adlara* karşı *özellik belirtmeyen adlar* gibi bir ayırım yaptıklarını belirtip adlar ve sıfatlar arasındaki ayırımın genellikle pragmatığe bırakılması gerektiğini ileri sürmektedir (s. 479). Bunların dışında, sıfatların anlamsal türleri, işlevleri, biçimsözdizimsel özellikleri ve Türk dillerinde sıfat yapan ekler gibi konulara da yer verilmektedir. Ayrıca, kopyalanmış sıfat işaretleyicileri de ele alınan konular arasındadır. Bununla ilgili olarak, Rusça sıfat eklerinin birçok modern Türk dilinde görülmesi, özellikle Sibiryadaki dillerden Altaycada {+nıy}, {+skıy} ve Hakasçada {+nay}, {+skay} kullanımı kopya sıfat işaretleyicilerine örnek olarak verilmektedir (s. 504).

24. bölüm *adçılar*: *adılar* hakkındadır. Burada Türk dillerinde adılar, onların tarihsel gelişimleri, türleri ve sözdizimsel rollerinden bahsedilmektedir (s. 505-528).

25. bölümde Türk dillerinde hem sayılabilir hem de sayılamayan adlarla kullanılabilen *niceleyiciler* (quantifiers), niceleyicilerin Türk dillerindeki görünüşleri ve çeşitli sınıflara ait *sayılar* (numerals) hakkında bilgi verilmektedir. Nicelik sözcükleri

için Eski Oğuz Türkçesi *köp* ‘çok’, *bar-ı* ‘hepsi’, Çağatay Türkçesi *bar-ça* ‘tüm’, Azerice *çoh* ‘çok’, Kazakça ve Kırgızca *köp* ‘çok’ gibi örnekler verilmektedir. Bu tip yapılarda sözcük sıralaması genellikle *niceleyici + ad* biçimindeyken Yakutçada *taba-lar bar-ı* (ren geyiği-ÇK hepsi-iy3TK) ‘tüm ren geyikleri’ öbeğinde *bar* niceleyicisi sonda, baş öge *taba* ise niceleyiciden önce yer almaktadır. Sayılarla ilgili olarak, Türk dillerindeki temel sayıların Ana Türkçe dönemine kadar uzandığı, Ana Türkçenin onluk bir sistem kullandığı ancak temel sayıların diğer Transavasya dilleriyle örtüşmediği ve bunun da genetik açıdan söz konusu dillerin birbiriyle ilişkili oldukları hipotezine karşı bir argüman oluşturduğu ileri sürülmektedir (s. 529-541).

26. bölüm *ilgeçlerle* (postposition) ilgilidir. Türk dillerinde, İngilizcede *ön takılara* (preposition) karşılık gelen zengin bir ilgeç sistemi vardır. Bu ilgeçler, adlar ve ad öbeklerinin *başı* olarak yer alır ve birlikte ilgeç öbeklerini oluştururlar. İlgeç öbeklerinde sözdizimsel *baş* pozisyonundaki ilgeçler kendisine bağlı olanları modifiye eder. Türk dillerinde pek çok ilgecin kökeni ulaçlara dayanır. Bu bölümde, ilgeçlerin durum eklerini yönetmesi, uzamsal ilgeçler (spatial postpositions) ve kopyalanan ilgeçler gibi konulardan da bahsedilmektedir. (s. 542-554).

27. bölüm *bildirme araçlarıyla* (copular devices) ilgilidir. Türk dillerinde adclı yüklemle birlikte çeşitli bildirme araçları kullanılır: *özne kişi-çatı uyum ekleri*, *bildirme eylemleri* ve *bildirme parçacıkları* (s. 555). Bu araçlar hem tarihî hem de modern Türk dillerine göre örneklendirilmektedir: Çağatayca *Qul-uş men* ‘Ben senin kulunum’ (s. 556), Azerice *Män hâkim-âm* ‘Ben doktorum’ (s. 557), Halaçça *Bidik-âr* ‘O büyük’ (s. 563.), Kırgızca *Tün e-le* ‘Geceydi’ vb. (s. 565).

28. bölüm *eylem gövdeleri* (verb stems) üzerinedir. Türkçe eylemler açık leksikal sınıfları oluştururlar. Türetilmemiş bazı kökler, ailenin tüm dillerinde benzer karşılıklar bulabilir. Türkçe örnekler arasında *al-*, *gör-*, *öl-*, *uyu-*, *ver-*, *ye-* bulunur. Eylem morfolojisi çok zengindir ve dikkat çekici derecede karşılaştırılabilir. Eylemler, *geçişsiz* (Yürü-yor), *geçişli* (Al-ıyor) ve *hem geçişli hem geçişsiz* (İçiyor / Bira içiyor) gibi çeşitli sınıflara ayrılabilir. İngilizcedeki *to melt* ‘erimek, eritmek’, *to drop* ‘düşmek, düşürmek’ türündeki hem geçişli hem geçişsiz eylemler yerine Türkçede ettirgen yapılar kullanılır: *Güneş buzu eri-t-ti* (s. 572). Ayrıca, bu bölümde Türk dillerinde kılınmış öbekleri (actional phrases), ad, sıfat ve adıl kökleriyle türetim, yardımcı eylemler ile soru, vurgu, ekleme parçacıkları aracılığıyla yapılan analitik türetim ve ikincil eylem gövdelerini oluşturan eylemden eylem türetimi gibi konular üzerinde durulmaktadır (s. 573-596).

29. bölüm *ekleşik eylem yapıları* (postverbal constructions) hakkındadır. Johanson, burada konuyla ilgili pek çok çalışmasına da (1971, 1995a, 1995b, 1998b, 2000, 2002, 2011) gönderimde bulunarak Türk dillerinde *ekleşik eylemin*, ulaç eki almış bir eylemle kendisinden sonra gelen ve leksikal anlamını yitirmiş bir yardımcı eylemden oluşan birlik olduğunu ve bu birliğin tek bir yüklem oluşturarak tek bir hareketi veya olayı yansıttığını belirtmektedir: *yaz-ıp dur-uyor* ‘X sürekli yazıyor’ (s. 597). Johanson burada, ekleşik eylem yapılarındaki anlam bulanıklığına da dikkat çekmektedir. Yani, ikinci eylemin leksikal bir eylem mi yoksa yardımcı eylem mi olduğuna karar vermek zor olabilmektedir. Örneğin, Yakutça *kördör-ö tur-* <*göster-ulaç dur-*>, *göstererek durmak* anlamına gelebilirken *göstermeye devam et-* anlamına da gelebilmektedir (s. 598). Ayrıca bu bölümde ekleşik eylem yapıları, kılınmış (Alm. Aksionsart) açısından da incelenmektedir. Ekleşik eylem yapıları, genellikle aşama belirtmeye yarar ve eylemsel

öbeğin doğal bir aşamasını vurgular. Başka bir deyişle, eylemlerin başlangıç veya bitiş sınırlarını dinamik bir şekilde öne çıkararak eylemin niteliksel veya niceliksel özelliklerini belirginleştirir. Buna göre Johanson bu yapıları *sınırvurgulayan* (transformativizing) ve *sınırvurgulamayan* (nontransformativizing) olmak üzere iki temel sınıfa ayırmaktadır. Örneğin, Eski Uygurca *öl-üp bar-* ‘ölmek’ sınırvurgularken, *küzät-ıp tur-* ‘sürekli izlemek’ sınırvurgulamamaktadır (s. 600-611).

30. bölüm *bitimli eylemciller* (finite verbals) üzerinedir. Burada bitimli eylemcillerle kastedilen kişi, sayı, görünüş, kiplik ve zaman gibi gramatikal kategorileri içeren bitimli eylem türündeki yüklemelerdir. Tarihi ve modern Türk dillerinde bitimli eylem yüklemeleri ana cümlelerin *başı* olarak işlev görürken adeylem, ortaç ve ulaçlar gibi bitimsiz eylem yüklemeleri ana cümleye gömülü (embedded) şekilde ortaya çıkarlar ve ana cümlelerin *başı* olarak işlev görmezler (s. 618). Ana cümlelerin eylem yüklemeleri olarak basit ve genişletilmiş eylem kökleri, çeşitli tematik temellerin *intraterminal*, *terminal*, *postterminal*, *prospektif*, *gönüllülük*, *istek*, *varsayımsal* ve *gerekliklik* gibi işaretleyicilerini üstlenir: Türkçe *Gel-meli-yim* (gel-gerekliklik-1TK), Kırgızca *Kel-e-biz* ‘Geliyoruz’ (gel-intraterminal-1ÇK) vb. (s. 619).

31. bölüm *bakış açısı görünüşü* (viewpoint aspect) ile ilgilidir. Bu bölümde bakış açısı modeli için araştırmacılar Johanson (1971, 1994a, 2000) ve Johanson’un modelinden hareketle Yakutça için Buder 1989, Nogayca için Karakoç 2005 ve Uygurca için Rentzsch 2005 gibi çalışmalara yönlendirilmekle beraber Türk dillerinde pek çok gramatikleşmiş bakış açısı kategorileri bulunduğu ve bu kategorilerin, eylemin içeriğini tanımlamadığı ancak olaylara dair farklı bakış açıları sunduğu anlatılmaktadır. Burada olayların farklı yönelim noktalarından görülmesini sağlayan iki temel bakış açısından söz edilmektedir: *intraterminal* ve *postterminal* bakış açısı. Intraterminal bakış açısı, eylemin başlangıç ve bitiş sınırları arasında, postterminal bakış açısı ise eylemin ilgili sınırı aşıldıktan sonraki evreye yönelen bakış şeklinde yorumlanmaktadır. Ayrıca burada bakış açısı için önemli bir parametre olan odaklanma (focality) derecesine dikkat çekilmektedir. Örneğin, intraterminal bakış açısı bildiren *gel-iyor-du-m* olay anını dar bir odakla yansıtmaktadır (s. 624-626).

32. bölüm eski intraterminallerden *koşaçlar* (aorists) üzerinedir. Koşaçlar bilinen en eski intraterminal yapılarıdır ve Türk dili tarihi boyunca anlam işlevi açısından belirgin değişiklikler göstermiş özel bir morfolojik türdür. Genellikle güçlü bir şekilde odak yitimine uğramış ve kipselleşmişlerdir. Morfolojik bir tür olarak koşacın Çuvaşça dışındaki tüm Türk dillerinde mevcut olduğu iddia edilmiştir. Bu iddia, Çuvaşçanın, Türk dillerinin genetik yapısındaki kilit rolü göz önüne alındığında, dikkate değerdir. Bu kategori aslında Çuvaşçada *belirsiz gelecek* olarak yer alır ve genellikle bu kategorinin {-GU} adeyleminden geliştiği düşünülür (Pritsak 1960, Johanson 1975a, bkz. Bölüm 39). Koşaç işaretleyicisinin <A> tipi ulaç¹ ve eski **är-* ‘olmak’ bildirme eylemi biçiminin birleşimi olarak ortaya çıkmış olabileceği belirtilir. Buna ek olarak bu bölümde, koşaç işaretleyicilerinin Kazakça, Kırgızca, Özbekçe ve Uygurca gibi çeşitli Orta Asya dillerinde {- (A)r} şeklinde tek tip olması gibi *düzenli* ve ünsüz sonrasında gelen koşaç işaretleyicilerinin tahmin edilemez olması gibi *düzensiz dağılımları*, Eski

¹ Johanson, ulaç işaretleyicilerini sistematik olarak <A> ve <B> tipi olmak üzere iki ana sınıfa ayırmaktadır. <A> tipi, Türkçe {- (y)A} gibi ünlüyle biten ulaçları, <B> tipi ise {- (y)İp} gibi dudaksız patlamalı sesle biten ulaçları temsil etmektedir (s. 599).

Doğu Türkçesinde birinci ve ikinci kişide adıl kaynaklı uyum işaretleyici kullanılması gibi (*köç-är bän* ‘göçerim’) *koşaçlara eklenen uyum işaretleyicileri* ve Osmanlı Türkçesinde tüm kişilerde {-mA-Z} görülmesi gibi tarihî ve modern Türk dillerinde *olumsuz koşaçların işaretlenmesi* alt konularına da yer verilmektedir (s. 627-637).

33. bölüm odak intraterminalleri (focal intraterminals) hakkındadır. Johanson, neredeyse tüm Türk dili varyantlarının, genellikle, bazı ekleşik eylem yapılarının daha ileri düzeyde gramatikleşmesi yoluyla odak intraterminalleri geliştirdiğini söylemektedir ve odak intraterminalleri arasında yaygın olarak tip *<A> *är-ür*; tip <A> *tur-ur* ve tip *<A> *yori-r* gibi yapıları göstermektedir. Örneğin, tip *<A> *är-ür*; Eski Doğu Türkçesinde de bulunmaktaydı: Eski Uygurca *közäd-ü är-ür-lär* ‘Onlar gözetiyorlar’. Bunların dışında modern Türk dillerinde <A> *tur-a*, <A> *yat-a bulunma durumu işaretli mastarlar* gibi yapılar aracılığıyla da odaklı intraterminallik işlevinin gerçekleştirilebildiğine değinilmektedir. Örneğin; Karaçay-Balkarca *Işle-y tur-a-ma* ‘Çalışıyorum’, Kumukça *Bar-a tur-a* ‘Gidiyor’, Nogayca *Qara-y tur-a-man* ‘Bakıyorum’ vb. Benzer şekilde modern Türk dillerine özgü daha spesifik şekilde odaklı intraterminallik işaretleyen Türkçe {-mAK-tA} türü ile Sayan varyantlarında belirli bir yönlendirme noktasında bir olayın hâlâ devam ettiğini gösteren {-BİŞ-än} türü yüksek odaklı süreklilik intraterminallerine de dikkat çekilmektedir: Türkçe *Çalış-mak-ta-yım* ‘Çalışıyorum’, Azerice *Oxu-mağ-da i-di* ‘Okuyordu’, Özbekçe *Bâr-mâk-tâ-miz* ‘Gidiyoruz’, Tuvaca *Män örän-miş-än män* ‘Hâlâ çalışıyorum’, Duhaca *Añna-p coru-bış-än bis* ‘Hâlâ avlanıyoruz’, Tofaca *Örän-bış-ây-ğa* ‘Hâlâ çalışıyor’ (s. 638-650).

34. bölüm *postterminal*lerle ilgilidir. Bu bölümde Türk dillerindeki postterminal işaretleyiciler {-mİŞ}, {-GAN} ve {-(I)p-tI(r)} olmak üzere üç temel tipte incelenmektedir. Postterminaler bir olayı doğrudan öngörmezler. Bunun yerine, olayı, eylemin ilgili sınırından sonra yer alan bir yönelim noktasıyla, olayın bir anlamda hâlâ geçerli olduğu bir noktayla ilişkilendirirler. Bu dolaylı bakış açısında, olayın kendisinden ziyade olayın sonucu odak noktası olabilir. Bu, genellikle *sonuç belirten bitmişlik* (resultative perfect) yapılarına karşılık gelen yüksek odaklı postterminalerin tipik bir örneğidir. Johanson, pek çok postterminalin *kanıtsal* (evidential) ve *kanıtsal olmayan* (nonevidential) anlamlar arasında bocaladığını ileri sürer. Ancak postterminal parçacıkların kanıtsallığın istikrarlı işaretleyicileri olduğunu da ekler (s. 651). Örneğin, {-mİŞ}, özne referansının postterminal bir duruma geçtiğini ve verilen bakış açısı noktasında öznenin hâlâ o durumda olduğunu ifade eder: Karahanlıca *Män unut-miş män* ‘Unutmuşum’ (s. 653).

35. bölüm *terminal*lerle ilgilidir. Terminal tematik tabanı, {-DI} türündeki işaretleyicilerle ifade edilir. İntraterminal ve postterminal olmayan, dolayısıyla sistemdeki en az görünüşsel, bitimli bir kategoridir. Terminaler, çoğunlukla olayları birincil gösterimsel yönelim noktasının öncesinde temsil eden basit olay-odaklı geçmiş zaman parçaları olarak kullanılır: Türkçe *Yaz-dı-m*, Özbekçe *Yâz-dı-m*, Çuvaşça *Şır-tı-m* ‘Yazdım’ vb. Bunlar, çoğunlukla kategorik geçmişler (categorical pasts) olarak adlandırılır. Bunun nedeni kanıtsal anlamlardan yoksun olmalarıdır, ancak bu, onların yalnızca tanık olunan geçmiş olayları ifade ettikleri anlamına gelmez (s. 661). Bu bölümde terminalerin, Tuvaca *Tüş-tü-ñ!* ‘Düşme!, Dikkat et düşebilirsin’ örneğindeki gibi *geçmiş dışı kullanımları*, yapı özellikleri ve çekim paradigmalarına da yer verilmiştir (662-668).

36. bölüm *emir* (imperatives) yapıları üzerinedir. Johanson, Türkçede emrin, komutları veya talimatları ifade etmek için kullanılan bir kip türü olduğunu ve muhatapın talimatta bulunulan eylemi/hareketi gerçekleştirmesini sağlamak amacıyla sözedimi (speech act) işlevinde bulunduğunu ifade etmektedir. Bununla beraber, emretmenin, rica etmenin, istemenin, tavsiyede bulunmanın veya teşvik etmenin birçok yolu varken emir kiplerinin dilbilgisel açıdan oluşturulma yollarının sınırlı olduğunu söylemektedir. Türkçede genel kabul görmüş emir kipi kesinlikle muhatap odaklıdır ve ikinci kişileri hedef alır. Emirler, istemeyi, talimatta bulunmayı, tavsiye etmeyi, kışkırtmayı, teşvik etmeyi, uyarmayı veya izin vermeyi amaçlayabilir. Olumsuz emirler ise, yasaklama, engelleme veya kısıtlama etkisi yaratarak muhatapın bir şey yapmamasını sağlamayı amaçlar. Türkçe emir kipi, önermelere yönelik çeşitli tutumları ifade eden gönüllülük kipliklerinden farklı morfolojik, sözdizimsel ve anlamsal özelliklere sahiptir. Dilbilgisi alanyazınında sıklıkla önerilmesine rağmen, bunların hiçbirisiyle ortak paradigmlar oluşturmaz (s. 669). Bu bölümde, ayrıca, Türkçede *Çay iç, aç-ıl-ır-sın* örneğindeki gibi emrin yönlendirme amacı taşımayan farklı kullanımları, modern Türk dillerindeki emir biçimleri, tarihî ve modern Türk dillerindeki nazik emir (polite imperative) biçimleri, olumsuz emir, Eski Uygurcada *Saklan-u kör-gil!* ‘Kendine dikkat ettiğinden emin ol!’ örneğindeki gibi ekleşik eylem yapılarının emir kipiyle kullanımı ve Eski Uygurca, Karahanlıca, Çağatayca, Eski Osmanlıca, Özbekçe ve Uygurca gibi birçok dilde, tekil emir biçimlerinde {-GII} veya {-GIIn} pekiştirme ve yumuşatma parçalarının kullanımı gibi konulara da yer verilmektedir (s. 670-678).

37. bölüm *kiplik* (modality) ile ilgilidir. Bu bölüm *gramatikal kiplik, kiplik değerlendirmeleri ve onların kaynakları ve özne referansları* başlıklarından oluşan kısa bir bölümdür. Johanson, Türk dillerinin ana cümlelerde tematik temellerle ifade edilen iyi gelişmiş ayrı gramatikal kiplik sistemlerine sahip olduğunu ve bunların gönüllülük (voluntative), istek (optative), varsayımsal (hypothetical), gereklilik (necessitative), olasılık (potential), onaylama (confirmative), varsayım (presumptive), arzu (desiderative) ve gelecek (prospective) temelli olduğunu söylemektedir. Ayrıca her dilde kipsel işlemcilerin geniş bir envanteri ve aile içinde büyük bir varyasyon olduğunu, aynı dil içinde bile farklı kategorilerin kullanımlarının sıklıkla örtüştüğünü de eklemektedir. Johanson burada, bireysel olarak Türk dilleri üzerine Rusçada yapılan birçok çalışmaya rağmen Türkçede kiplik konusunun yeterince araştırılmadığını düşünmektedir. Bu konudaki modern katkılar arasında, Osmanlıca eylem çekim tarihi üzerine Adamović (1985), Türkçe üzerine Göksel & Kerslake (2005), Nogayca üzerine Karakoç (2005), Türkçe ve Uygurca üzerine Yakup (2009), İran Türkçesi üzerine Stein (2015), Çin’de konuşulan Kazakça üzerine Abish (2016) ve genel konular üzerine Rentzsch (2010, 2011a, 2011b) ile Johanson (2009, 2012) çalışmalarını göstermektedir.

38. bölüm *gönüllülükler* (voluntatives) ile ilgilidir. Johanson, Türk dillerinde gönüllülüğün, istek (optative) gibi belirli bir hareketin istenebilir olduğunu belirtmek için kullanıldığını fakat emrin aksine doğrudan ikinci kişilere komut vermediklerini, birinci ve üçüncü kişilere uygulandığını belirtmektedir: Türkçe *öl-eyim, öl-elim, öl-sünler*. İkinci kişiler için gönüllülük bulunmadığını, semantik olarak benzer kavramların genellikle istek veya koşaç kategorileriyle ifade edildiğini söylemektedir. Ayrıca, Türk dillerinde gönüllülüğün ortak bir tematik tabandan yoksun olduğunu, işaretlerin kökenlerinin bilinmediğini ve bilinen leksikal kaynaklara kadar izlenemediklerini (bkz. Räsänen 1957: 204–210) de belirtmektedir. Burada diğer Türk dillerinden farklılık gösteren Çuvaşça ve Halaçça gönüllülük işaretleyicilerinin Eski Türkçeden önceki

gelişim aşamalarına kadar gidebildiğine de dikkat çekilmektedir. Bunun dışında 1. tekil kişi gönüllülük işaretleyicisinin yeniden yapılandırılabilir (reconstructible) en eski biçiminin $\{-(A)yI\}$, 1. çoğul kişinin ise $\{-All\}$ gözükteği ve bunların tarihî ve modern Türk dillerindeki temsilleri üzerinde durulan konular arasındadır (682-691).

39. bölüm *istekler* (optatives) hakkındadır. Türkçede istek, artzamanlı süreç içerisinde geniş bir işlev yelpazesi geliştirmiştir ve gönüllülük, deontik ve epistemik işlevlerine sahip kipsel bir kategoridir. Tarihî ve modern tüm Türk dillerinde ortak olan istek, arzu, umut, beklenti, özlem, amaç, kışkırtma, teşvik, yakarma ve söz verme gibi gönüllülük kavramlarıdır. Bu kavramlar sıklıkla potansiyellik, öngörü, zorunluluk, gereklilik ve karşı-olguşallık gibi deontik ve epistemik kavramlara yol açmıştır. Deontik kipliği ifade etmek için istek kipinin kullanılması, iyi bilinen bir tipolojik gelişim yolu olan epistemik kiplik anlamlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Modern İngilizcede yardımcı eylem *may*'in, *May X act* yapısındaki gibi hem güçlü dilekler için hem de *X may act* yapısındaki gibi deontik ve epistemik olasılık için kullanılması buna örnek gösterilebilir. Bazı Türkçe istek işaretleyicileri de koşul belirten yapılar olarak kullanılabilir. Bununla beraber istenilen, beklenen veya olası durumlar ancak görece gelecekte gerçekleşeceğinden Türkçe istek kipi sıklıkla *gelecek* (future) veya *istek-gelecek* (optative-future) olarak tanımlanır. Örneğin, birinci kişi istekleri, konuşanın bir eylemi gerçekleştirmeye hazır olduğunu veya izin istediğini ifade edebilir: Kazakça *Bar-ğay-mın* <git-istek-1.tk> 'Gitmeliyim / Kendimin gitmesini istiyorum'. İkinci ve üçüncü kişi istekleri, konuşanın veya başka bir varlığın dileğini ifade edebilir, ancak kişisel olmayan bir anlamda da kullanılabilirler: Osmanlıca *Gäl-ä-sin* <gel-istek-2.tk> 'Senin gelmen arzu edilir / Gelsen / Senin gelmeni istiyorum' vb. (s. 692-701).

40. bölüm *varsayımsallar* (hypotheticals) hakkındadır. Tarihî ve modern Türk dillerinde varsayımsallar, zihnimizde canlandırılabilen hayali kipsel kategorilerdir. Varsayımsallar arzu ve umut gibi anlamları da barındırarak gönüllülük ve istek kipleriyle de örtüşmektedir. Burada ana cümlelerde varsayımsalların bitimli kullanımının modern Türk dillerinde nadir olduğu belirtilmektedir. Varsayımsal işaretleyicilerin genellikle koşul cümleciklerinde koşul ifade eden ulaç ekleri olarak kullanıldığı, bu işaretleyicilerin ilk önce ulaç ekleri olarak ortaya çıkıp daha sonra bitimli işaretleyicilere dönüştüğü varsayımından da söz edilmektedir (Pritsak 1963: 44; Tekin 1968: 185-186). Buna karşılık Johanson, bu işaretleyicilerin bağımsız kullanımının aslında birincil de olabileceğini ileri sürmektedir. Bu çalışmada, bağımlı cümlelerde kullanılan varsayımsallar koşul cümlecikleri olarak değerlendirilmektedir (s. 702-704).

41. bölüm *diğer kipler* üzerinedir. Diğer kiplerle kastedilen tarihî ve modern Türk dillerinde *gereklilik* (necessitative), *öngörü* (presumptive), *olasılık* (potential), *onaylama* (confirmative) ve *prospektif / gelecek bildiren* (prospective) kiplerdir. Burada tarihî ve modern Türk dillerinde söz konusu kiplerin işaretleyicileri ve çekim paradigmalarına yer verilmiştir. Çok basit düzeyde bu bölümden *gereklilik* için Türkçe *Çalış-malı*, öngörü için *Uyu-yor-dur*, olasılık için *Ali yüz-ebilir*, gelecek için *Bu iş yap-ıl-acak* kuruluşları örnek gösterilebilir. *Onaylama* işaretleyicisinin ise çoğu modern Türk dilinde kaybolduğu, *onaylama* değerinin modern Abakan ve Sayan dillerindeki $\{-CİK\}$ türündeki işaretleyicilerde doğrudan konuşma dilinde görüldüğü, bu işaretleyicilerin biçimsel ve işlevsel olarak $\{-yÜK\}$ 'a karşılık geldiği ifade edilmektedir: Tofaca *Käl-cik* 'Gerçekten gelmiş' vb. (s. 705-715).

42. bölüm tematik tabanların bildirme parçacıkları (copular particles of thematic bases) hakkındadır. Burada anlatılmak istenen, bildirme parçacıklarının, tematik tabanlarla birleşip çeşitli analitik yapılar oluşturarak *görünüsel*, *kipsel*, *kanıtsal* ve *zamansal* kavramları ifade etmesidir. Örneğin, Türkçede *i-di*, uzaklık; *i-miş*, kanıtsallık ve *i-se*, koşul bildirir. Bildirmeler 27. bölümde de ele alınmaktadır. Burada *uzaklık bildirme parçacıklarının*, Eski Doğu Türkçesi *Tabyaç-ka kör-ür är-di* ‘Çin’e tâbiydi’ örneğindeki gibi geniş zaman tabanı ile birleşimi, {-Ø(I)yor} <i>i</i>di ~ {-Ø(I)yor-du}, {-mAK-tA} <i>i</i>di ~ {-mAK-tA-y-di} gibi odak intraterminal tabanlarla birleşimi, Türkçe *Gel-miş-ti*, Yakutça *Käl-bit ä-tä* ‘gelmişti’ gibi postterminal tabanlarla birleşimi, Eski Doğu Türkçesi *Kör-dü-m är-di* ‘Bir keresinde gördüm’, Türkçe *Gel-di-y-dim* ‘Bir keresinde geldim’ gibi terminal tabanlarla birleşimi, Eski Uygurcada *Öl-sün är-di* ‘Keşke ölseydi / ölmüş olsaydı’ gibi gönüllülük tabanı ile birleşimi, *är-miş* ile *är-kän* türündeki *kanıtsal bildirme parçacıkları*, Türkçe *Geldi mi ki?* örneğindeki gibi *retorik bildirme parçacıkları* ve Karahanlıca *Ol kel-di är-inç* ‘O muhtemelen geldi’ örneğindeki gibi *epistemik bildirme parçacıklarından* söz edilmektedir (s. 716-730).

43. bölüm *bitimsiz eylemciler* (non-finite verbals) hakkındadır. Türk dilleri bitimsiz eylemciler bakımında zengindir ve bunlar bağımlı cümlelerde yüklem işlevinde bulunurlar. Bitimsiz eylemciler, üç kategoride ele alınmıştır: Genellikle Türkçe {- (y)An} gibi işaretleyicileri taşıyan *katılımcı adları* (participant nominals), eylemleri veya süreçleri ifade eden Türkçede {-mA} gibi işaretleyicilerden oluşan *eylem adları* (action nominals) ve Türkçe {- (y)ArAK} gibi işaretleyicilerden oluşan *ulaçlar*. Johanson burada, geleneksel olarak ilk iki kategorinin sıklıkla ortaç (participle) olarak adlandırıldığını ancak Türk dillerindeki bitimsiz eylemciler için bu terimin bazı açılardan yetersiz görülebildiğini söylemiş, Latin ve diğer Hint-Avrupa dillerindeki ortaçların, hem adların hem de eylemlerin belirli özelliklerini paylaşan sıfat kategorileri olarak tanımlandığını, buna karşın, Türkçedeki katılımcı ve eylem adlarının, 23. bölümde belirtilen kriterlere göre sıfat olarak kabul edilemeyeceğini ileri sürmektedir (s. 731, 732).

44. bölüm *katılımcı adlarını* detaylı bir şekilde incelemektedir. *Katılımcı adları* spesifik işaretleyiciler aracılığıyla türetilip eylemler içindeki katılımcıları ifade eder ve Altayca *käl-gän* ‘gelen kişi’, Türkçe *duy-duğ-um* ‘duyduğum şey’ örneklerindeki gibi sözdizimsel bir *baş* olmadan da kullanılabilir. Aynı zamanda, Altayca *käl-gän kişi* ‘gelen kişi’, Türkçe *duy-duğ-um ses* gibi ad öbeklerindeki niteleyiciler olarak da kullanılabilirler. Her iki durumda da, *katılımcı adları* bir *ilgi cümlecığının* (relative clause) çekirdeği olarak işlev görebilir. Johanson, burada, Türk dillerinde katılımcı adlarının, sözdizimsel olarak Hint-Avrupa ortaçlarıyla oldukça hemen hemen aynı şekilde davrandıklarını, ancak bunların, sıfat özelliklerinin çoğundan yoksun olduğu için *eylemcil sıfatlardan* ziyade *eylemcil ad* olduklarını düşünmektedir. Çünkü bunların sıfatlar gibi derecelendirilemediklerini, *çok* gibi yoğunluk zarflarıyla birleştirilemediklerini ve zarf olarak kullanılmadıklarını ifade etmektedir (s. 733-743).

45. bölüm eylemleri tasvir eden ve ana cümle dışındaki bir cümlecikte bulunan *eylem adlarıyla* ilgilidir. Johanson, eylem adlarının adlara özgü morfolojik özellikler gösterdiğini, çokluk ve durum işaretleyicilerinin yanı sıra kılınış, görünüş ve kip işaretleyicilerini alabildiklerini belirtir. Ayrıca bunların eylem ve adlarla belirli özellikleri paylaşabildiklerini fakat kesinlikle eylemcil sıfatlar olmadıklarını da ekler. Eklenen iyelik işaretleyicileri, eylemin sahibine gönderimde bulunur: Türkçe *gel-diğ-im*, Özbekçe *kel-gän-im*, Kazakça *kel-gen-im* ‘benim gelişim/geldiğim/gelmiş olduğum’,

Ali'nin gel-diğ-i 'Ali'nin gördüğü/görmüş olduğu'. Eylem adları kapsamında mastarlardan, Orhon Türkçesi ve erken Eski Uygurcada gereklilik veya olasılık anlamlarını içeren {-sIK} ve gerçekleşmesi beklenen eylemleri içeren eski kip işaretleyicisi {-GU}'dan da bahsedilmektedir. Örneğin; *Uğı-sık-ım käl-mä-đi* 'Uyumak istemedim', Nogayca *Bar-ğı-m kel-e-di* 'Gitmek isterim' (s. 744-749).

46. bölüm hemen hemen tüm Türk dillerinin görünüş-kiplik-zamansal alanlarda çeşitli ilişkisel kavramları ifade eden geniş *ulaç* envanter sistemleri hakkındadır. Bu bölümde ulaç sistemlerinin, güçlü bir şekilde yabancı etkiye maruz kalan Türk dili varyantlarında daha az gelişmiş olduğu, İran'da konuşulan yoğun biçimde İranlaştırılmış Halaçça ve Kaşkayca gibi varyantlarda ulaç kullanımının birkaç kalıplaşmış form dışında büyük ölçüde terk edildiği ve yerini Farsça kuruluşların aldığı söylenmektedir. Türkçe ulaçlar sözdizimsel olarak bağımlı yapılar; anlamsal olarak, modifiye eden (modifying) veya modifiye etmeyen (nonmodifying) işlevleri yerine getirirler. Burada, modern Türk dillerinde ulaçların sözdizimsel ve anlamsal işlevlerinin yanı sıra uyum işaretleyicilerinden yoksun olan ve ayrıştırılamayan birincil ulaçlar, morfolojik olarak daha karmaşık olan ikincil ulaçlar, olumsuz ulaçlar, birincil ulaçların ileri seviye gramatikleşmesi, modifiye işlevli ulaçlar ve koşul bildiren ulaçlar konularına da yer verilmiştir (s. 750-762).

47. bölüm tek sözcüklük leksikal birimler olan, eylemleri, eylem öbeklerini, sıfatları, diğer zarfları, cümlecikleri ve cümleleri nitelemek için kullanılan *zarflar* hakkındadır. Burada zarfların morfolojik olarak iyi tanımlanmış kategoriler olmadıkları, çoğunlukla diğer sözcük türlerinden türetildikleri ve pek çoğunun, kalıplaşmış durum formları, katılımcı adları, eylem adları ve ulaçlardan oluştuğu belirtilmektedir. Hatta bazılarının, ikincil ilgeçlerle aynı şekle sahip olabildiği, ancak bunlardan farklı olarak gramatikal durumları yönetemedikleri vurgulanmaktadır. Ayrıca, sıfatların özel bir işaretleme olmaksızın özellikle dar kapsamda, hemen eylemden önce kullanıldıklarında zarf işlevi görebildiği de vurgulanmaktadır. Örneğin; Türkçe *iyi*, 'iyi', 'iyi şekilde', Tuvaca *ärtän* 'sabah', 'sabahleyin', 'yarım' vb. Bunların dışında bu bölümde zarfların semantik açıdan alt sınıfları, Gagauzca *bün* < *bu* + *gün* gibi kompleks biçimleri, Eski Doğu Türkçesi {+tl}'nin genellikle araç işaretleyicisi olarak kabul edilip *katıg-tı* 'sağlam şekilde' < *katıg* 'sağlam' örneğindeki gibi kalıplaşmış durum formları ve *arıt-ı* 'bütünüyle' < *arıt* 'temizlemek' örneğindeki gibi kalıplaşmış ulaçlar ve kopya zarflar gibi alt konulara yer verilmiştir (s. 763-767).

48. bölüm Türk dillerinde çekime girmeyen *işlevli sözcüklerle* ilgilidir. İşlevli sözcüklerle kastedilen *bağımsız bağlayıcılar* (free conjunctors) ve çeşitli *parçacıklardan* (particles) oluşan *bağlaçlardır* (conjunctions). Bu bölümde söz konusu bağlaçların yapılarına, kökenlerine ve işlevlerine değinilmiş, ilişki dillerinden alınan kopya bağlaçlardan da söz edilmiştir. Örneğin *ve*, *ama*, *veya*, *için* gibi sıralama bağlaçları genellikle yabancı kökenlidir. Burada Rus etkisi altındaki Türk dillerinin Rusçadan bağımlı bağlaçları kopyaladığı, ancak, bu kopyaların Türk dillerinin sözdizimine farklı şekillerde entegre edildiği ve bunların çoğunlukla *bağımlı* işlevi görmediği bu nedenle de model aldıkları bağlaçların işlevsel olarak gerçek kopyalarını yansıtmadıkları vurgulanmıştır (s. 768-776).

49. bölüm genellikle tek sözcükten oluşan ve ifadeyi güçlendiren *ünlemler* üzerinedir. Johanson, ünlemlerin heterojen bir kategori oluşturup bu kategorinin kısmen diğer kategorilerle örtüştüğünü söyler. Bazı ünlemlerin ise, zarflardan ayırt edilemediğini, bu

nedenle de bunların sistematik bir şekilde dillerarası karşılıklarını belirlemenin zor olduğunu ifade eder. Burada şaşırma, hayranlık ifade eden Türkçe *o, vay be*, Nogayca *wa*, Uygurca *wah*, Uzbek *vây*, pişmanlık ifade eden *vah vah*, Türkmençe *wah* gibi ani ve güçlü bir duygusallık taşıyan birincil ünlemler, Eski Doğu Türkçesinde *Ay, kim sän?* ‘Hey, sen kimsin?’ örneğindeki *ay* ile *Bäg-im-ä!* ‘Ah, efendim!’ örneğindeki $\{+(y)A\}$ işaretleyicisi gibi söylem işlevlerini yerine getiren pragmatik ünlemler, *hoşçakal, baybay, pardon!, afiyet ol-sun*, Kırım Tatarcası *aş ol-sun*, Kırgızca *aş bol- sun* ‘afiyet olsun’ gibi geleneksel ve ritüel ifadeler şeklinde konuşma kalıplarında yer alan ünlemler ve Eski Doğu Türkçesi *mına ~ muna* ile *una*, Çağatayca *muna* ile *ana*, Kırgızca *mına, ana-mına*, Kazakça *anaw-munaw* gibi yakın veya uzak varlıklara gönderme yapan göstergesel ünlemler bu bölümün alt konularını oluşturmaktadır (s. 777-780).

50. bölüm sözcük vurgularıyla ilgilidir. Johanson, bu bölümde öncelikle sözcük vurgusunun bütün Türk dilleri gramerlerinin merkezi özellikleri olduğuna, ancak bunların dillere özgü farklı boyutlarının hâlâ yeterince bilinmediğine, sözcük düzeyinde öne çıkarma ve vurgu yerleşiminin geniş çapta tartışılmış olsa da çoğu Türk dili sistemi için tatmin edici açıklamaların hâlâ eksik olduğuna dikkat çekmiştir. Türk dillerinde perde vurgu (pitch-accent) sistemlerinin bulunup bulunmaması ya da perde ile yoğunluk vurgusunun (stress accent) aynı sistemde bir arada bulunup bulunamayacağı sorgulanmıştır. Vurgunun son hecede veya sondan önceki bir hecede olma kriterleri, vurgulu veya vurgusuz ekler çoğunlukla Türkçe örnekler üzerinden anlatılmış, bununla beraber vurguyla ilgili özelliklerin büyük ölçüde diğer Türk dilleri için de geçerli olduğu belirtilmiştir (s. 781-787).

51. bölüm, sonraki bölümlerde ele alınacak sözcükler, öbekler ve cümleciklerin düzenlenmesini içeren Türkçe *sözdizimsel yapılar*la ilgili bir hazırlık niteliğindedir. Sözdizimsel yapıyı oluşturan sözdizimsel birimler çoğunlukla birbirleriyle *baş* ile ona *bağlı olanlar* (dependent) veya *çekirdek* (nucleus) ile *uydu* (satellite) ilişkisi içinde bulunurlar. Ancak, aynı zamanda, sözdizimsel birimler, eşit işlevsel statüyü paylaşarak da birleştirilebilirler. Bu bölümde söz konusu sözdizimsel birimler kısaca tanıtıldıktan sonra dil ilişkilerinin Türkçe sözdizimsel yapılar üzerindeki etkisi ve sözdizimsel kopyalama türleri üzerinde durulmuştur (788-790).

52. bölüm *adcıl öbeklerle* (nominal phrases) ilgilidir. Burada *adcıl* öbeklerle kastedilen, iki ya da daha fazla sözcükten oluşup *adcıl* bir baş tarafından yönetilen öbeklerdir. Sözdizimsel hiyerarşide, baş ile ona bağlı öğeler arasında çoğunlukla morfolojik uyum işaretleyicisi olmaksızın yanyana durma (juxtapositional) ilişkisi bulunduğu, ancak, sahiplik ilişkisinin bulunduğu *adcıl* öbeklerde baş, uyum işaretleyicisini taşıırken başa bağlı öğelerin ilgi durumu işaretleyicisini taşıdığı söylenmiştir. *Adcıl* öbekler, tek bir sözdizimsel birim gibi işlev görürler ve başın işlevsel kategorisi neyse öbek de o işlevsel kategoriye aittir. Orijinal Türkçe *ad* öbekleri, bağlı öğelerin baştan önce geldiği *sola-dayalı* sözdizimine sahiplerdir. Bununla beraber, Çağatayca ve Osmanlıca gibi daha eski yazı dilleri, Arapça ve Farsçadan alınan birleşimsel sözdizimsel kopyalar şeklinde sağa dallanan *adcıl* öbekleri sunarlar. Tarihî ve modern Türk dillerindeki *adcıl* öbeklerin çok detaylı incelendiği bu bölümden yalnızca başa bağlı öğeleri çekimsiz sıfat nitelikli olanlarıyla ilgili birkaç örnek verilecektir: Türkçe *mavi kuş*, Gagauzca *tatlı su* ‘taze su’, Türkmençe *yağsı kitap* ‘iyi bir kitap’, Karaçay-Balkarca *ulü adam* ‘büyük adam’, Kuzey Karaimce *Qara teñgiž* ‘Karadeniz’, Tatarca *al bayraq* ‘kırmızı bayrak’ (s. 791-807).

53. bölüm, bitimli veya bitimsiz yüklem olarak eylemcil bir baş ögeden oluşan *eylem öbekleriyle* (verbal phrases) ilgilidir. Tümleç (complement), eklenti (adjunct) veya ikincil yüklemcil (secondary predicative) işlevi gören bir veya daha fazla bağlı öge baştan önce yer alır. Burada tümleç, zorunlu üye; eklenti ise seçimlik üye anlamında kullanılmaktadır. Bu bölümde örneğin, geçişli eylemlerin ikinci üyelerinin yalnız veya belirtme durumu yüklenmeleri gibi (Yakutça *suruĥ ū-* ‘bir mektup/mektuplar göndermek’ / *suruĥ-u ū-* ‘mektubu göndermek’) istem temelli eylem öbekleri, *tamamen bitir-*, *çok çalışmak* gibi zarf niteliğinde bağlı öğelerden oluşan eylem öbekleri, anlamsal açıdan zayıf eylem (light verb) olarak adlandırılan *yap-*, *et-*, *ver-*, *al-* vb. bileşenlerden oluşan *devam et-*, *karar ver-*, *tıraş ol-* gibi eylem öbekleri, ikinci eylemin baş, birinci eylemin bağlı işlevi gördüğü ve bağlantının Genel Türkçede ⟨B⟩ (Türkçe *geç-ip git-* ‘geçmek’, Tatarca *yakınlaş-ıp kil-* ‘yakınlaşmak’ vb.), Çuvaşçada {-SA} gibi (*çup-sa kay-* ‘kaçmak, kaçıp gitmek’) bir ulaç işaretleyicisiyle gerçekleştirildiği eylem öbekleri ve bunların çoğu zaman sözcükselleşme sürecine girmesi ve eylem öbeklerinde vurgu üzerinde durulan konular arasındadır (s. 808-812).

54. bölüm *ana cümleler* (main clauses) hakkındadır. Türk dillerinde bu yapılar zorunlu olarak en az bir yüklemden oluşurlar. Eğer, yüklem, birinci eyleyeni (first actant) kabul ediyorsa, cümle, tamamlayıcı olarak bir özne gösterebilir: *Ali oku-yor*. Birinci eyleyenin eksikliği, kişisiz (impersonal) yüklemler ortaya çıkarır. Adıl düşüren diller (pro-drop languages) olarak adlandırılan Türk dilleri, İngilizcedeki *It is cold* örneğindeki *it* gibi özne pozisyonunu işgal edip öznenin sözdizimsel rolünü üstlenen ilave adılardan kaçınır ve onun yerine az önce de belirtildiği gibi kişisiz yüklem kullanarak *Hava soğuk* cümlesini tercih eder (s. 814). Bağımsız, yani, kendi başlarına tam bir cümle olarak durabilen, karmaşık cümlelerin başı olarak bulunabilen ve de *ve*, *ama*, *veya* gibi sıralama bağlaçlarıyla bağlanabilen ana cümlelerin görünüş, kiplik, zaman, kişi bildirimi ve edimsöz (illocution) gibi açılardan işaretlenmesi, ana cümleyi oluşturan üyelerin semantik ve anlamsal rolleri bu bölüm içerisinde değinilen konulardandır (s. 813-853).

55. bölüm *ana cümle olmayan yan cümlelerle* (nonmain clauses) ilgilidir. Bunlarla kastedilen bitimsiz yüklem içerip yüklemcil veya adıl başları modifiye ederek üst cümlelere gömülü olan yan cümle tipleridir. *Gel-diğ-i-ni bil-iyor-um* örneğindeki gibi tümleç yan cümleleri (complement clauses), *Gör-düğ-üm adam öl-dü* örneğindeki gibi ilgi yan cümleleri (relative clauses) ve *Gül-erek gir-di* örneğindeki gibi zarf yan cümleleri bu sınıflandırmaya dahil edilmiştir. Bu tip yan cümleler, ana cümlelere nazaran bazı kategorik ayrımlardan yoksun oldukları için *bağımlı* (deranked) kabul edilmektedir. Bu nedenle, tematik temel işaretleyici envanterleri daha sınırlıdır. Kişi-sayı işaretleme kuralları büyük ölçüde farklılık gösterir. Açık özne ve nesnelere genellikle atılır (s. 854-931).

56. bölüm, ana cümle özelliklerinden bahsedilen bir önceki bölümün yanı sıra tam bir *cümle* (sentence) düzeyinde bulunan yapılarla ilgilidir. Bir cümle, tek bir ana cümleden oluşabileceği gibi aralarında spesifik ilişkilerle bağlanan birkaç cümlecikten de oluşabilir. Cümlelerin başı, içinde yer alan cümlecikleri bir araya getiren ve metindeki bir sonraki cümleye sınır çizen ana cümle yüklemidir. Tam cümle yapıları sıralama ve bağımlılaştırma bağlayıcılarıyla işaretlenen veya herhangi bir işaretleyici olmaksızın da bağlanabilen birleşik (compound), karmaşık (complex) ve birleşik-karmaşık cümleleri kapsar. Bu bölümde cümle bağlamanın yanı sıra Türk dillerinde kurucu sıralaması (constituent order), kurucu sıralamasında odaklama (topicalization), bilgi yapısı

(information structure) ve belirlilik (specificity) konularına da odaklanılmıştır (s. 932-950).

57. bölümden önceki birkaç bölüm hiyerarşik kurucu ilişkisine dayalı sözdizimsel yapıların belirli dilbilgisi kurallarına göre düzenlenmesiyle ilgiliyken 57. bölüm, benzer düzenlemelerin bulunmadığı konuşucuların ve yazarların sözcelerini düzenleme konusunda görece özgür olduğu, Türk dillerinde cümle seviyesinin üzerindeki söylem ve metin kuruluşu gibi dilsel ilişkilere dayanmaktadır. *Söylemde bilgi yönetimi, söylemde konu ve anlatı zincirlemesi* olmak üzere üç temel konu üzerinde durulmuştur. İlk iki konuyla ilgili burada Johanson'un verdiği örnekler arasından çok iyi bilinen bir örnek seçilmiştir. İngilizce gibi dillerde kişi adları genellikle daha önceden belirlenmiş konulara gönderimde bulunurken Türk dillerinde kişi adları daha çok karşıtlık veya odaklama işlevlerinde kullanılır: Özbekçe *Kitáb-ni men yâz-dî-m* 'Kitabı yazan bendim'. Anlatı zincirlemesiyle ilgili olarak ise Johanson, Türk dillerinin çeşitli şekillerde zincirleme anlatı cümleleri oluşturduğunu belirtir. Burada bahsedilen teknik, ardışık olayları daha kısa ana cümle serileriyle temsil etmek yerine, niteleme işlevinde bulunmayan, terminal <B> tipi ve Yakutça $\{-(A)n\}$ tipi ulaç cümlelerini kullanmaktadır: Kırgızca *Men erteñ menen tur-up zaryadka casa-p kiyin-ip cûn-up, çay iç-ip, mektep-ke bar-acat-am* 'Sabah kalkarım, egzersiz yaparım, giyinirim, yıkanırım, çay içerim ve okula giderim' (s. 951-955).

58. bölüm bürünsel vurgu, sınır tonları, kopyalanmış ezgi düzenleri ve şiirdeki niceliksel ölçü gibi Türk dillerinin bürünsel özellikleriyle ilgili kısa notlar içermektedir. Burada öncelikle Türk dillerinin bürünsel görüngülerinin yeterince araştırılmadığına, özellikle artzamanlı gelişimleriyle ilgili çok az şey bilindiğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca bilgi yapısı ve bürün arasındaki ilişkinin bir nevi belirsiz olduğuna, yani, Türk dillerinin, bilgi yapısını ifade etmek için İngilizcedeki gibi yaygın şekilde sözcü düzeyinde perde araçları kullanmadığını ancak, ifadelerin tonlama biçimleriyle bilgi yapısı arasında sistematik bir ilişki olduğuna değinilmiştir. Bu durumda yüksek ton, genellikle odaklanılan kurucuyu belirtmek için kullanılıp bu kurucu, yüklemden hemen önce yer alan ve konuşmacının iletmek istediği en önemli bilgiyi içeren ögedir: *Dün Ali Ayşe 'yi öptü* ve *Dün Ayşe 'yi Ali öptü* arasında belirgin bir anlam farkı vardır (s. 956-960).

59. bölüm, farklı dilbilimsel düzeylerdeki alternatif işlevsel araçların kısa özetini içermektedir. Önceki bölümlerde birçok kavramın dilbilgisel ifadesi tartışılmıştır. Şu anki bölüm, farklı dilsel seviyelerde alternatif işlevsel araçların kısa özetlerini içermektedir. Örneğin, 37. bölümde kiplik konusu analiz edilmiştir, burada ise Türk dillerinde leksikal araçlarla veya temas yoluyla kopya araçlarla sağlanan kiplik üzerinde durulmuştur. Başkurtça *Ultr-ır-ğa mümkün* 'Oturmak mümkün' yapısında *mümkün* anlamına gelen leksikal bir sıfat kullanılmıştır. Osmanlıca *Dilâ-r-im [ki] gâl-â-m* 'Gelmek isterim' gibi bir yapıda istek kipi, isteğe bağlı araya giren Farsça *ki* kopya bağlayıcısıyla gerçekleştirilebilmektedir. Burada ayrıca, Türk dillerinde sahiplik-mülkiyet, karşılaştırma ve ettirgenlik ifadelerinin alternatif yolları da değinilen konular arasındadır. Örneğin, Balkanlarda konuşulan Türk dillerinin varyantlarında *bâr* ve *yök* genellikle, 'sahip olmak' ve 'sahip olmamak' anlamındaki eylemler içeren yabancı dillerden alınmış yapıların yanına getirilen isteme yüklemeleriyle birleştirilir: Gagauzca *Yök ne ye-sin* 'Yiyecek birşeyi yok' vb. (s. 961-977).

1063 sayfadan oluşan bu kitap, Türk dillerinin tarihsel, biçimsel, sözdizimsel, işlevsel, sosyodilbilimsel ve edebi yönlerini 59 tematik başlık altında sistematik,

kapsamlı ve genel bir bakışla okuyucuya sunmaktadır. Tematik konular çerçevesinde her bölümün birbirinden bağımsız takip edilebildiği ve Türk dili ailesindeki tüm dil ve değişkelerle ilgili en spesifik özelliklerin karşılaştırmalı biçimde yer aldığı bu eser Türk dilleri hakkında bir ön bilgi olmaksızın hem genel okuyucuların hem de akademik araştırmacıların ihtiyacını fazlasıyla karşılamaktadır. Aynı zamanda bu eserde kullanılan birleştirilmiş terminoloji ve transkripsiyon sistemiyle de dilbilimsel açıdan Türk dilleri tipine yeni bakış açıları kazandırmaya yönelik yenilikçi kuramsal bir çerçeve de sağlanmaktadır.

Kaynakça

- Abish, A. (2016). *Modality in Kazakh as Spoken in China* (Turcologica 107). Wiesbaden: Harrassowitz.
- Adamović, M. (1985). *Konjugationsgeschichte der türkischen Sprache* [The conjugational history of Turkish]. Leiden: Brill.
- Buder, A. (1989). *Aspekto-temporale Kategorien im Jakutischen* [Aspect-Tense categories in Yakut] (Turcologica 5). Wiesbaden: Harrassowitz.
- Dixon, R. M. W. (2010–2012). *Basic linguistic theory 1–3*. Oxford: Oxford University Press.
- Göksel, A. & Kerslake, C. (2005). *Turkish. A comprehensive grammar*. London: Routledge.
- Johanson, L. (1971). *Aspekt im Türkischen. Vorstudien zu einer Beschreibung des türkeitürkischen Aspektsystems* [Aspect in Turkish. Preliminary studies for a description of the Turkish aspect system] (Studia Turcica Upsaliensia 1). Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Johanson, L. (1995a). On Turkic converb clauses. M. Haspelmath, & E. König, (Ed.) *Converbs in Cross-Linguistic Perspective. Structure and Meaning of Adverbial Verb Forms – Adverbial Participles, Gerunds (Empirical Approaches to Language Typology 13)* içinde. (s. 313–347). Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Johanson, L. (1995b). Mehrdeutigkeit in der türkischen Verbalkomposition [Ambiguity in Turkic verbal compositions]. M. Erdal & S. Tezcan (Ed.) *Beläk Bitig. Sprachstudien für Gerhard Doerfer zum 75. Geburtstag (Turcologica 23)* içinde (s. 81-101). Wiesbaden: Harrassowitz.
- Johanson, L. & Csató, É. Á. (1998a). *The Turkic languages* (Routledge Language Family Descriptions). London, New York: Routledge.
- Johanson, L. (1998b). *The Structure of Turkic*. L. Johanson & É. Csató (Ed.) *The Turkic languages* içinde (s. 30–66). London, New York: Routledge.
- Johanson, L. (2000). Viewpoint operators in European languages. Ö. Dahl, (Ed.) *Tense and aspect in the languages of Europe* içinde. (s. 27-187). Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Johanson, L. (2002). *Structural factors in Turkic language contacts* [With an introduction by Bernard Comrie]. London: Curzon.

- Johanson, L. (2009). Modals in Turkic. In Bj. Hansen & F. de Haan. (Ed.) *Modals in the languages of Europe. A reference work (Empirical approaches to language typology 44)* içinde (s. 487-510). Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Johanson, L. (2011). Grammaticalization in Turkic languages. H. Narrog & B. Heine (Ed.) içinde (s. 752-761). *The Oxford handbook of grammaticalization*. Oxford: Oxford University Press.
- Johanson, L. (2012). Notes on Turkic stance particles. M. Erdal & I. Nevskaya & A. Menz (Ed.). *Areal, historical and typological aspects of South Siberian Turkic (Turcologica 94)* içinde (s. 51-58). Wiesbaden: Harrassowitz.
- Johanson, L. & Csató, É. Á. (2022). *The Turkic languages*. (2. Baskı). London, New York: Routledge.
- Karakoç, B. 2005. *Das finite Verbalsystem im Nogaischen [The finite verb system in Noghay] (Turcologica 58)*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Räsänen, M. (1957). *Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen [Materials for the morphology of Turkic] (Studia Orientalia 21)*. Helsinki: Societatis Orientalis Fennica.
- Rentzsch, J. (2005). *Aspekt im Neuigurischen [Aspect in New Uyghur] (Turcologica 65)*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Rentzsch, J. (2010). Zur Modalität im Türkischen [On modality in Turkic]. H. Boeschoten, & J. Rentzsch, (Ed.). *Turcology in Mainz, Turkologie in Mainz (Turcologica 82)* içinde. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Rentzsch, J. (2011a). Modality in the Baburnama. *Turkic Languages* 15: 78–125.
- Rentzsch, J. (2011b). Issues of grammaticalisation in Turkic modal constructions. *Acta Orientalia Hungarica* 64: 453–474.
- Stein, H. (2015). Modalkonstruktion des Wollens in irantürkischen Texten der Safawidenzeit [Modal construction of willing in Iran Turkic texts of the Safavid Era]. B. Kellner-Heinkele & S.-Chr Raschmann (Ed.) *Opuscula György Hazai Dicata. Beiträge zum Deutsch-Ungarischen Workshop aus Anlass des 80. Geburtstages von György Hazai [Studien zur Sprache, Geschichte und Kultur der Türkvölker 19]* içinde (s. 109-122). Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- Yakup, A. (2009). Necessity operators in Turkish and Uyghur. *International Journal of Central Asian Studies* 13: 479–492.